

Praćenje pristupa pravdi i ravnopravnosti u sudskim postupcima za pripadnike/ce RE populacije

Podgorica,
novembar 2024. godine

Praćenje pristupa pravdi i ravnopravnosti u sudskim postupcima za pripadnike/ce RE populacije

Podgorica, novembar 2024. godine

UVOD	6
1. RE populacije u pravnom i političkom poretku Crne Gore.....	8
1.1. Ustav i zakoni Crne Gore.....	8
1.2. Strateški okvir za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana u Crnoj Gori	9
1.3. Ogledalo realnosti:	10
Položaj RE populacije u Crnoj Gori.....	10
1.4. Pregled zaključaka iz	13
Izveštaja Evropske komisije za Crnu Goru	13
2. Međunarodni standardi i obaveze Crne Gore.....	15
2.1. Evropska konvencija za	16
zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda	16
2.2. Prava RE populacije u kontekstu međunarodnih ugovora Ujedinjenih nacija.....	18
3. Monitoring sudskih predmeta u kojima su stranke pripadnici RE populacije.....	20
3.1. Važnost monitoringa	20
3.2. Ciljevi monitoringa	20
3.3. Metodologija odabira i praćenja predmeta.....	21
3.4. Osnov za praćenje.....	21
3.5. Izazovi i ograničenja.....	22
3.6. Nepotpuna tužba: Proceduralne prepreke i njihov uticaj ...	23
3.7. Diskriminacija u pristupu obrazovanju: Sistematski izazovi RE populacije	25
3.9. Utvrđivanje očinstva	28
3.10. Otuđenje tuđe stvari i krivična odgovornost.....	30
3.11. Krivično djelo krađe i loši socio-ekonomski uslovi.....	32
4. Zaključak.....	34
5. Izvori.....	39

UVOD

Pristup pravdi i ravnopravnost u sudskim postupcima predstavljaju temeljne principe demokratskog društva i funkcionalnog pravosudnog sistema. Međutim, marginalizovane grupe, poput Roma i Egipćana (u daljem tekstu: RE populacija/zajednica), suočavaju se s brojnim izazovima koji im otežavaju ostvarivanje ovih prava u praksi. Ključne prepreke uključuju socio-ekonomske poteškoće, nedostatak obrazovanja, jezičke barijere i ograničeno povjerenje u institucije, što zajedno doprinosi njihovoj ranjivosti u pravosudnom sistemu. Analiza ovih prepreka i njihovog uticaja na RE populaciju neophodna je za osmišljavanje adekvatnih rješenja koja promovišu društvenu inkluziju i jednakost.

Ovaj izvještaj je dio projekta Centra za demokratiju i ljudska prava (u daljem tekstu: CEDEM) ***Stvarajmo uslove za punu inkluziju Roma i Egipćana u cmogorskom društvu*** i usmjeren je na poboljšanje pristupa pravdi za RE populaciju. Strukturisan je u dva dijela, koja uključuju analizu dostupnih podataka i monitoring sudskih predmeta, koji zajedno nastoje pružiti cjelovit pregled trenutnog stanja. Predmet analize su međunarodni i nacionalni pravni i politički standardi, uključujući postojeća istraživanja, dok monitoring sudskih predmeta omogućava praktičan uvid u tretman RE populacije u sudskim postupcima, pružajući širu sliku njihovog društvenog položaja.

Analiza, koja čini prvi dio izvještaja, fokusira se na ključne aspekte koji oblikuju pristup pravdi, uključujući pravni i institucionalni okvir, statističke podatke i prethodna istraživanja. Ovaj dio pruža teorijsku osnovu za razumijevanje trenutnog stanja pred pravosuđem i naglašava potrebu za unapređenjem ravnopravnosti u sudskim postupcima za RE populaciju.

Drugi dio izvještaja usmjeren je na analizu konkretnih sudskih predmeta, pri čemu se sudski postupci posmatraju kao refleksija šireg društvenog položaja RE populacije. Tretman stranaka, trajanje postupaka i pravni ishodi

oslikavaju njihove svakodnevne izazove, uključujući obrazovne, ekonomske i društvene prepreke. Ova analiza ne pruža samo uvid u pravosudni sistem, već i u opšti položaj RE populacije u crnogorskom društvu.

Izveštaj teži ne samo da identifikuje probleme, već i da ponudi konkretne smjernice za unapređenje trenutnog stanja. Sagledavanje pristupa pravdi kao ključnog indikatora integracije i inkluzije doprinosi razvoju društva zasnovanog na jednakim mogućnostima za sve građane. Prikazivanjem šire slike položaja RE populacije, izvještaj osvjetljava put ka stvaranju pravosudnog sistema koji garantuje jednakost, pravičnost i poštovanje ljudskih prava.

1. RE populacije u pravnom i političkom poretku Crne Gore

Ideja o jednakosti građana pred zakonom, a posljedično i u odnosu sa državnim institucijama, uključujući i sudsku granu vlasti, seže još od antičkih vremena; Aristotel je u svojoj “Politici” govorio o ideji pravde kao jednakog tretmana jednakih i različitog tretmana različitih, konceptu u kojem bi se mogli tražiti korijeni današnjeg shvatanja pojma distributivne pravde, ali i pojma pozitivne diskriminacije. Iako se njegov pristup oslanjao na hijerarhijsku strukturu društva, otvorio je vrata za kasnije diskusije o pravnoj jednakosti, koja je kroz vrijeme evoluirala u današnja razumijevanja pravde (i pristupa pravdi) kojima teži političko i društveno biće u Crnoj Gori.

1.1. Ustav i zakoni Crne Gore

U Ustavu, kao temeljnom aktu na osnovu kojeg se razvijaju odnosi u jednom društvu, na savremen način se propisuje koncept pravne jednakosti. Recimo, Ustav Crne Gore propisuje da *su svi pred zakonom jednaki, bez obzira na bilo kakvu posebnost ili lično svojstvo*.¹ Nadalje, član 8 propisuje opštu zabranu neposredne ili posredne diskriminacije po bilo kojem osnovu. To uključuje zaštitu od diskriminacije na osnovu etničkog porijekla, jezika, socijalnog statusa i drugih ličnih svojstava, što je ključno za zaštitu prava RE populacije.^{<?>} Garantuje se i da svako ima pravo na jednaku zaštitu svojih prava i sloboda^{<?>}, te niz drugih prava koji suštinski odražavaju jednakost pred zakonom svih građana Crne Gore, uključujući i RE populaciju.

Taj pristup se detaljno razrađuje setom zakona u Crnoj Gori, u kojima

¹ Stav 2 člana 17 Ustava Crne Gore, Podgorica, Službeni list Crne Gore, br. 001/07 od 25.10.2007, 038/13 od 02.08.2013.

<?> Član 8 Ustava Crne Gore

<?> Član 19 Ustava Crne Gore

se nalaze osnove pravne jednakosti, kao i pristupa pravdi, što naravno obuhvata i RE populaciju. Takva uporišta se, između ostalih, nalaze u: Zakonu o manjinskim pravima i slobodama, Zakonu o zabrani diskriminacije, Zakonu o osnovnom obrazovanju i vaspitanju, Zakonu o socijalnoj i dječijoj zaštiti, Zakonu o radu, Zakonu o besplatnoj pravnoj pomoći itd.

1.2. Strateški okvir za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana u Crnoj Gori

Kako bi unaprijedila položaj RE populacije u Crnoj Gori i osigurala ostvarivanje prava garantovanih Ustavom i zakonskim okvirom, Vlada Crne Gore donijela je *Strategiju socijalne inkluzije Roma i Egipćana za period 2021–2025*. Ovaj strateški dokument nadovezuje se na prethodne nacionalne akcione planove i strategije, uključujući Nacionalni akcioni plan za implementaciju *Dekade uključivanja Roma 2005–2015*, koji je usvojen 2005. godine. Cilj tog plana bio je prekidanje začaranog kruga siromaštva i društvene isključenosti kroz projekte u oblastima obrazovanja, zapošljavanja, stanovanja i zdravstvene zaštite.^{<?>}

U tom kontekstu, Vlada je još 2007. godine usvojila *Strategiju za poboljšanje položaja RAE populacije za period 2008–2012*, koju su naslijedili strateški dokumenti iz 2012–2016. i 2016–2020. godine. Prethodna reformska nastojanja fokusirala su se na ključne aspekte kao što su rješavanje stambenih pitanja, regulisanje pravnog statusa, unapređenje pristupa zdravstvenoj zaštiti i povećanje obrazovnih mogućnosti za pripadnike RE zajednice. Određen napredak ostvaren je u oblasti obrazovanja, gdje je zabilježen porast broja učenika iz RE populacije koji pohađaju osnovne i srednje škole.^{<?>}

Nova strategija stavlja akcenat na socijalnu inkluziju kroz borbu protiv svih oblika diskriminacije, anticiganizma i siromaštva. Strateški cilj ovog dokumenta usmjeren je ka unapređenju socio-ekonomskog i

<?> Ministarstvo pravde, Ljudskih i manjinskih prava Crne Gore, *Strategija socijalne inkluzije Roma i Egipćana u Crnoj Gori za period 2021–2025*, septembar 2021.

<?> Ibid.

pravnog položaja RE populacije, uz izgradnju društva koje je inkluzivno, otvoreno i zasnovano na jednakim mogućnostima za sve. Vizija ovog dokumenta ogleda se u potpunoj afirmaciji RE zajednice u društveni, ekonomski, kulturni i politički život Crne Gore.^{<?>}

1.3. Ogledalo realnosti: Položaj RE populacije u Crnoj Gori

Istraživanje CEDEM-a sprovedeno još 2013. godine, pod nazivom ***Socijalni položaj Roma i Egipćana i pomoć institucija države romskoj i egipćanskoj populaciji***, pruža značajan uvid u tadašnji status ove zajednice u Crnoj Gori. Istraživanje je bilo pionirski pokušaj da se na terenu sagleda stvarno stanje života RE populacije, direktnim uvidom u život njihovih zajednica. Koristeći podatke prikupljene kroz detaljne ankete i intervjue, istraživači su osigurali autentično predstavljanje problema i izazova sa kojima se RE populacija suočava. Iako je poznato da je položaj ove populacije težak, metodologija ovog istraživanja omogućila je detaljno mapiranje ključnih problema. Na primjer, zabilježeni su izrazito niski nivoi obrazovanja, visoka stopa nezaposlenosti, nepovoljni stambeni uslovi i ograničen pristup osnovnim socijalnim pravima, uključujući državljanstvo, koje mnogima iz ove populacije nedostaje. Osim toga, rezultati su otkrili da većina RE domaćinstava ne prima socijalnu pomoć, dok oni koji je primaju često dobijaju nedovoljne iznose da bi zadovoljili osnovne životne potrebe.^{<?>} Ovaj izvještaj omogućava razumijevanje stanja u pogledu strategija i politika koje su dovele (ili nisu dovele) do stvarnih pomaka u životima pripadnika RE populacije, kao i identifikaciju preostalih izazova koji zahtijevaju ažurnije djelovanje.

Ukoliko uzmemo u obzir vrijeme koje je neposredno za nama, Centar za istraživačko novinarstvo Crne Gore je u maju prethodne godine sproveo istraživanje na temu ***ROMI I EGIPĆANI IZOLOVANI U CRNOJ GORI: Šanse su manje u getu***, koje osvjetljava prilike i okolnosti u kojima žive pripadnici

^{<?>} Ibid.

^{<?>} *Socijalni položaj Roma i Egipćana i pomoć institucija države romskoj i egipćanskoj populaciji*. Cedem, Podgorica, jun 2013, str. 23

RE populacije. Ovo istraživanje ističe da gotovo polovina pripadnika ovih zajednica živi u izolovanim naseljima, često bez prisustva većinskog stanovništva, što dodatno otežava njihovu integraciju u društvo.^{<?>}

U naseljima poput Vrela ribničkih i Konika u Podgorici, Romi i Egipćani suočavaju se s teškim životnim uslovima. Jedan od ispitanika istraživanja izjavio je:

Život je nikakav ovdje. Nekad nas običu nadležni da vide kakve muke imamo. To čine samo kad im je zgodno, da se slikaju, *na par minuta. Naša djeca nemaju gdje ni da se igraju, pa to čine pored ulice kojom prolaze kamioni preduzeća 'Čistoća' i jure automobili. Nemamo ni ležećeg policajca. Već 24 godine živim ovdje i prošao sam put od šatora do stana. Radimo, mučimo se... kao psi. Želio bih da živim normalno, kao i svi drugi ljudi, ali mi je to onemogućeno jer nemam državljanstvo Crne Gore. Ne mogu da nađem dobar posao i da se preselim.*^{<?>}

Getoizacija RE populacije čini jednu od osnovnih prepreka za njihovu potpunu socijalnu inkluziju u društvo. Naselja u kojima žive često ne ispunjavaju osnovne standarde za dostojanstven život. U mnogim crnogorskim opštinama formirana su izolovana naselja namijenjena isključivo pripadnicima RE populacije, čiji su objekti pretežno privremene ili improvizovane gradnje, neuslovni i nebezbedni za stanovanje. Ova naselja nerijetko nemaju pristup osnovnoj infrastrukturi, poput vode, električne energije i adekvatnih sanitarnih sistema, što dodatno ugrožava životne uslove njihovih stanovnika. Posljedice ovakvih uslova ponekad su tragične, kao što je bio slučaj požara u Baru, u kojem su tri osobe iz ove zajednice izgubile život.^{<?>}

Problemi su vidljivi i u oblastima obrazovanja i zapošljavanja. Iako je Crna Gora usvojila zakonske propise, nacionalne strategije i lokalne planove s ciljem uspostavljanja inkluzivnog obrazovnog sistema, njihova primjena u praksi nije bila dosljedna niti potpuna. Zakonodavni

<?> <https://www.cin-cg.me/cin-cg-romi-i-egipcani-izolovani-u-crnoj-gori-sanse-su-manje-u-getu/>

<?> Ibid.

<?> <https://gamn.org/polozej-roma-i-egipcana-u-crnoj-gori-vrijeme-je-za-konkretna-djela/>

okvir i strateški dokumenti bili su usmjereni na razvijanje mehanizama za kontinuirano obrazovanje djece iz RE populacije, osiguranje kvaliteta stečenog znanja, kao i na dodatnu edukaciju nastavnog i stručnog kadra o značaju i specifičnostima inkluzivnog obrazovanja. Iako su tokom prethodnog perioda implementirani pojedini strateški pristupi koji su donijeli određene rezultate, oni nisu doveli do sveobuhvatnog poboljšanja položaja RE populacije.<?>

Pripadnici RE populacije na tržištu rada i dalje nailaze na predrasude i stereotipe, što im značajno otežava zaposlenje. Često su suočeni s nepovoljnim radnim uslovima, niskim primanjima i ograničenim mogućnostima za profesionalni napredak. Poslovi koji su im najčešće dostupni uključuju teške fizičke aktivnosti i rad u sektorima poput komunalnih službi.<?> Istraživanje CEDEM-a je pokazalo da 57,6% ispitanika vjeruje da su pripadnici RE populacije diskriminirani u oblasti rada i zapošljavanja, što predstavlja blagi pad u odnosu na rezultate iz 2020. godine, kada je 60,1% ispitanika imalo isto mišljenje. Prema istraživanjima sprovedenim od 2016. do 2020. godine, stopa nezaposlenosti među RE populacijom bilježi određeni pad. U 2016. godini nezaposlenost je iznosila 84,40%, 2018. godine 81,90%, dok je prema podacima iz 2020. godine taj procenat smanjen na 70,7%.<?> Iako je u kontekstu zapošljavanja vidljiv napredak, procenat nezaposlenih lica iz RE populacije je na zabrinjavajuće visokom nivou.

Pored toga, prema podacima Zaštitnika ljudskih prava i sloboda u Crnoj Gori, RE zajednica predstavlja najveću grupu raseljenih lica u Crnoj Gori, koja još uvijek nisu regulisala svoj pravni status, odnosno koja se suočavaju s rizikom od apatridije. To je posljedica nemogućnosti njihovih samih ili njihovih roditelja da ostvare upis u matične registre, bilo u Crnoj Gori, bilo u zemlji porijekla. Problemi s pribavljanjem ličnih doku-

<?> *Položaj Roma i Egipćana u Crnoj Gori kroz prizmu rada Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore i stanje sa terenskih posjeta*, Institucija Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore, Podgorica, april 2023, str. 17

<?> <https://gamn.org/položaj-roma-i-egipcana-u-crnoj-gori-vrijeme-je-za-konkretna-djela/>

<?> *Položaj Roma i Egipćana u Crnoj Gori kroz prizmu rada Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore i stanje sa terenskih posjeta*, str. 24

menata često su spriječili ova lica da se vrate na Kosovo ili da se integrišu u zajednicu u kojoj su raseljeni. U nekim slučajevima, ovi nedostaci doveli su do toga da pojedinci ostanu bez državljanstva, postajući apatridi. Odsustvo odgovarajućih dokumenata otežava dokazivanje građanskog statusa, vlasništva nad imovinom, kao i pristup obrazovanju, socijalnoj zaštiti i drugim oblicima pomoći.<?>

1.4. Pregled zaključaka iz Izvještaja Evropske komisije za Crnu Goru

Na osnovu izvještaja Evropske komisije za 2023. godinu, u ovom poglavlju se sumiraju ključne tačke koje se odnose na stanje RE populacije u Crnoj Gori. Ovi zaključci ukazuju na kontinuirane izazove s kojima se suočavaju pripadnici ove zajednice, ali i na određene, veoma rijetke pomake u nekim oblastima:

- Najranjivije grupe u društvu, uključujući RE populaciju, osobe s invaliditetom i LGBTIQ zajednicu, i dalje su izložene diskriminaciji, govoru mržnje i zločinima iz mržnje.
- Dogovoreni brakovi, naročito među pripadnicima RE zajednice, i dalje predstavljaju ozbiljan problem.
- Pripadnici RE populacije ostaju među najranjivijim grupama, dok anticiganizam ostaje izražen problem.
- Nije bilo napretka u smanjenju praga za političku zastupljenost RE zajednice u Skupštini.
- Budžet namijenjen projektima koji podržavaju inkluziju RE populacije se povećava, ali nedostaju adekvatno planiranje, monitoring i finansijska kontrola.
- Pravni okvir i dalje ne pruža dovoljnu podršku za upis RE studenata na nivo visokog obrazovanja. Kvalitet obrazovanja za romsku djecu ostaje veliki problem.

<?> Ibid. str. 24-25

- Problem prenatrpanosti u RE domaćinstvima i dalje postoji, iako su zabilježena manja poboljšanja u pristupu vodi, struji i osnovnim kućnim aparatima.
- Ljudi iz RE zajednice, posebno žene i djeca, i dalje su izloženi visokom riziku od trgovine ljudima.
- Ranjive grupe imaju pristup zdravstvenim uslugama, osim osoba bez regulisanog pravnog statusa, uključujući RE populaciju koji nemaju odgovarajuću pravnu dokumentaciju.
- Djeca iz RE zajednica u velikoj mjeri su uključena u prosjačenje, što predstavlja ozbiljan društveni problem.<?>

2. Međunarodni standardi i obaveze Crne Gore

Iako smo na početku obradili sadržaj Ustava Crne Gore, na ovom mjestu je neophodno pomenuti član 9 u kojem se uređuje odnos između unutrašnjeg i međunarodnog prava, tako što se propisuje da su *potvrđeni i objavljeni međunarodni ugovori i opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava sastavni dio unutrašnjeg pravnog poretka, imaju primat nad domaćim zakonodavstvom i neposredno se primjenjuju kada odnose uređuju drukčije od unutrašnjeg zakonodavstva.*^{<?>} Ova odredba naglašava primat međunarodnog prava nad domaćim zakonima (ne i nad Ustavom, odnosno cjelokupnim pravnim poretkom), uz obavezu neposredne primjene međunarodnih ugovora u situacijama kada uređuju odnose drugačije od unutrašnjeg zakonodavstva. U tom kontekstu, odredbe ovog člana Ustava Crne Gore uređuju status međunarodnih pravnih izvora i njihov odnos s domaćim pravnim sistemom, pri čemu se teži osigurati njihova direktna primjena. U suštini, to podrazumijeva da sudske odluke mogu biti zasnovane i na odredbama određenog međunarodnog ugovora, poput Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (u daljem tekstu: EKLJP).^{<?>}

Iako se u cjelokupnosti teksta Ustava mogu pronaći osnovi za višeznačna tumačenja ove odredbe, njen cilj nedvojbeno oslikava težnju usklađivanja pravnog sistema Crne Gore s međunarodnim standardima, posebno u oblasti ljudskih prava. Član 9 obavezuje državu da poštuje i implementira ratifikovane međunarodne ugovore, poput pomenute EKLJP i različitih konvencija Ujedinjenih nacija (u daljem tekstu: UN), uključujući one koje se odnose na eliminaciju rasne diskriminacije i zaštitu prava marginalizovanih grupa.

Ovakav odnos međunarodnog i unutrašnjeg prava zahtijeva od države kontinuirano usklađivanje zakonodavstva i pravosudnih praksi s međuna-

<?> Član 9 Ustava Crne Gore

<?> M. Vukčević (2021), *Komentar Ustava Crne Gore*, Udruženje pravnika Crne Gore, Podgorica, str. 70

rodnim standardima. Osim formalnog preuzimanja međunarodnih obaveza, država mora osigurati njihovu stvarnu primjenu kroz edukaciju pravosudnih organa, uspostavljanje adekvatnih mehanizama za zaštitu prava i pružanje odgovarajućih resursa za njihovu primjenu. Ovo je posebno važno u slučajevima marginalizovanih grupa, uključujući RE populaciju, koje se suočavaju s brojnim socio-ekonomskim i pravnim izazovima.

Osiguranje jednakog pristupa pravdi i primjene međunarodnih standarda kroz član 9 nije samo pitanje pravne usklađenosti, već i društvene odgovornosti. Pravo na jednak tretman pred sudovima predstavlja osnovu za jačanje povjerenja građana u institucije, a neposredna primjena međunarodnih normi u pravosudnim procesima omogućava građanima efikasniju zaštitu svojih prava. Na ovaj način, član 9 ne samo da definiše pravni okvir, već i reflektuje (deklarativnu) posvećenost Crne Gore stvaranju društva zasnovanog na jednakosti i poštovanju ljudskih prava.

2.1. Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda

EKLJP predstavlja ključni dokument za zaštitu ljudskih prava u državama članicama Savjeta Evrope, uključujući Crnu Goru. Njene odredbe obuhvataju širok spektar prava i sloboda koje su od posebnog značaja i za marginalizovane grupe, poput RE populacija.

Jedan od najvažnijih članova EKLJP za zaštitu RE populacije je član 14, koji zabranjuje diskriminaciju u uživanju prava i sloboda garantovanih konvencijom. Diskriminacija na osnovu rase, etničkog porijekla, jezika ili socijalnog statusa često je izazov za RE populaciju, posebno u oblastima kao što su obrazovanje, zapošljavanje i stanovanje. Primjena ovog člana može pomoći u adresiranju slučajeva nejednakog tretmana ili segregacije, poput odvojenih škola za djecu iz RE zajednice ili otežanog pristupa tržištu rada.

Pravo na dostojanstvene životne uslove i zaštitu porodičnog života

štiti se članom 8, koji garantuje pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života, doma i prepiske. Ovaj član ima ključnu ulogu u zaštiti RE porodica od prinudnog iseljavanja i neprihvatljivih stambenih uslova. Problemi sa registracijom prebivališta ili nedostatak pristupa osnovnim infrastrukturnim uslugama, poput vode i električne energije, mogu se analizirati kroz prizmu ovog prava.

Zaštita od nehumanog postupanja obuhvaćena je članom 3, koji zabranjuje mučenje, nečovječno i ponižavajuće postupanje. Ovo pravo je posebno značajno u situacijama u kojima pripadnici RE populacije mogu biti izloženi lošem tretmanu u institucijama. Pored toga, član 2 Konvencije, koji garantuje pravo na život, ima ključnu ulogu u slučajevima gdje loši životni uslovi ugrožavaju osnovnu životnu sigurnost, kao što su požari u naseljima u kojima žive pripadnici RE populacije, što se u nekim slučajevima i dešavalo.

Pravo na obrazovanje, koje je zagantovano članom 2 Protokola 1, jedno je od najvažnijih pitanja za RE populaciju. Segregacija u školama, niska stopa upisa i ograničen pristup obrazovnim resursima ozbiljni su izazovi koji se moraju adresirati. Ovaj član omogućava RE zajednici da se poziva na jednak pristup obrazovanju, ali i na potrebu za poboljšanjem šansi za potpunu integraciju u društvu.

Takođe, RE populacija je često izložena eksploataciji i prinudnom radu, što je u suprotnosti s članom 4 Konvencije, koji zabranjuje ropstvo, trgovinu ljudima i prisilni rad. Djeca iz RE zajednice su posebno ranjiva, jer su često uključena u prosjačenje ili druge oblike prinudnog rada.

Konačno, član 1 Protokola 1, koji štiti pravo na imovinu, posebno je važan za RE populaciju u kontekstu priznavanja prava svojine i sprečavanja gubitka imovine usljed nasilnog iseljavanja. Problemi s dokazivanjem vlasništva i neregularni stambeni status često ugrožavaju njihove osnovne egzistencijalne potrebe.

2.2 Prava RE populacije u kontekstu međunarodnih ugovora Ujedinjenih nacija

UN pružaju sveobuhvatan pravni okvir za zaštitu ljudskih prava kroz niz međunarodnih ugovora koji se direktno ili indirektno odnose na prava RE populacije. Ovi dokumenti definišu osnovne standarde u oblasti borbe protiv diskriminacije, unapređenja socijalne inkluzije i osiguravanja jednakih mogućnosti za sve, uključujući marginalizovane zajednice poput RE populacije. Ključni ugovori UN-a relevantni za ovu temu pružaju osnovu za obaveze Crne Gore u zaštiti njihovih prava.

Pored Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima iz 1948. godine, jedan od najvažnijih međunarodnih dokumenata je Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, koji garantuje jednakost pred zakonom, zaštitu od diskriminacije i pravo na pravično suđenje. Ovaj pakt osigurava da RE populacija ima pravo na jednak tretman u pravosudnom sistemu. Pravo na pravnu zaštitu i jednak tretman pred sudovima ključni su elementi za osiguravanje njihove inkluzije u društvo.

Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima dopunjuje ovaj okvir garantujući prava na obrazovanje, rad, zdravlje i adekvatne životne uslove. Prava iz ovog pakta omogućavaju da se adresiraju ključni problemi RE populacije, poput pristupa osnovnim socijalnim uslugama, borbe protiv siromaštva i poboljšanja stambenih uslova. Posebno je važno pravo na obrazovanje koje garantuje pristup kvalitetnom obrazovanju bez diskriminacije, što je ključno za izlazak iz začaranog kruga siromaštva.

Konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije predstavlja osnovni dokument za borbu protiv diskriminacije na osnovu rase, etničkog porijekla ili boje kože. Ova konvencija obavezuje Crnu Goru da preduzme sve neophodne mjere za eliminaciju diskriminacije RE populacije u oblasti kao što su zapošljavanje, stanovanje i pristup državnim institucijama. Ona takođe predviđa afirmativne mjere za unapređenje položaja marginalizovanih grupa, što je posebno značajno za pripadnike RE zajednica.

Za zaštitu prava djece iz RE populacije ključna je Konvencija o pravima djeteta, koja garantuje pravo svakog djeteta na obrazovanje, zdravstvenu zaštitu i zaštitu od eksploatacije. U kontekstu RE zajednice, ova konvencija je posebno relevantna za borbu protiv dječijeg prosjačenja, prinudnih brakova i osiguravanje pristupa obrazovanju za svu djecu, bez obzira na njihov pravni status ili socio-ekonomski položaj.

3. Monitoring sudskih predmeta u kojima su stranke pripadnici RE populacije

U okviru monitoringa sudskih procesa pred Osnovnim sudom u Podgorici, istraživanje se fokusiralo na predmete u kojima su stranke pripadnici RE populacije. Monitoring je obuhvatio tri predmeta u periodu od 1. februara do 30. novembra 2024. godine, ali i analizu još tri pravosnažno okončana postupka pred drugim sudovima u Crnoj Gori. Ovaj pristup omogućava sagledavanje šire slike izazova i obrazaca postupanja u procesima koji uključuju RE zajednicu.

3.1. Važnost monitoringa

Praćenje sudskih procesa ima ključnu ulogu u identifikaciji problema i unapređenju pravosudnog sistema. Za RE populaciju, monitoring je od suštinske važnosti s obzirom da ova zajednica često nailazi na prepreke u ostvarivanju osnovnih prava. Transparentan i nezavisan proces monitoringa omogućava prepoznavanje sistemskih izazova, poput diskriminacije, proceduralnih nepravilnosti i dugotrajnih sudskih postupaka.

3.2. Ciljevi monitoringa

Ključni ciljevi monitoringa bili su:

- **Procjena pristupa pravdi za RE populaciju:** Analizom postupaka sagledavaju se prepreke koje stranke iz ove populacije imaju u sudskim procesima, kao što su jezičke barijere, nedostatak pravne pomoći i ekonomske poteškoće.
- **Dokumentovanje sudske prakse:** Monitoring doprinosi identifi-

kaciji obrazaca u postupanju sudova prema RE populaciji, uključujući usklađenost sa domaćim zakonima i međunarodnim standardima ljudskih prava.

- **Unapređenje transparentnosti i odgovornosti:** Praćenje sudskih procesa povećava povjerenje javnosti u pravosudni sistem i doprinosi većoj odgovornosti pravosudnih organa.
- **Formulisanje preporuka:** Na osnovu prikupljenih podataka, u zaključku će biti predložene konkretne mjere za unapređenje pristupa pravdi za RE populaciju.

3.3. Metodologija odabira i praćenja predmeta

Monitoring se zasnivao na jasno defnisanim kriterijumima odabira predmeta, uzimajući u obzir:

- Relevantnost predmeta s obzirom na RE populaciju;
- Usklađenost postupaka sa standardima iz EKLJP;
- Tip sudskog postupka i vrstu relevantnih pravnih pitanja koja su bila predmet spora;
- Monitoring je podrazumijevao prisustvovanje ročištima, analizu sudske dokumentacije i vođenje detaljnih bilješki o toku postupka. Posebna pažnja posvećena je zaštiti privatnosti stranaka i etičnosti u radu.

3.4. Osnov za praćenje

Praćenje sudskih procesa utemeljeno je u pravnom okviru Crne Gore, koji obuhvata Ustav i više zakonskih propisa. Prema Ustavu Crne Gore, suđenja su javna, što predstavlja osnovni princip transparentnosti u pravosudnom sistemu. Ovaj princip se dalje razrađuje u zakonima kao što su Zakon o parničnom postupku (u daljem tekstu: ZPP), Zakon o krivičnom postupku (u daljem tekstu: ZKP) i Zakon o prekršajima (u daljem tekstu: ZOP), koji propisuju da su glavne rasprave i pretresi javni.

Recimo, stav 1 člana 5 ZPP-a naglašava da sudske odluke moraju biti zasnovane na usmenoj, neposrednoj i javnoj raspravi, dok član stav 1 člana 308 predviđa javnost glavne rasprave. Slične odredbe nalaze se i u ZKP-u i ZOP-u, čime se pruža čvrst pravni temelj za sprovođenje monitoringa sudskih procesa.

Međutim, zakonodavni okvir predviđa i određena ograničenja javnosti suđenja. Na primjer, stav 1 člana 309 ZPP-a omogućava isključenje javnosti kada je to potrebno radi zaštite državne, službene, poslovne ili lične tajne, interesa javnog reda ili morala. Takođe, Zakon o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku u članu 84 stav 1 predviđa automatsko isključenje javnosti kada je okrivljeni maloljetno lice. Ovakva ograničenja osiguravaju balans između transparentnosti i zaštite osjetljivih podataka.

3.5. Izazovi i ograničenja

U procesu praćenja sudskih postupaka, postojali su određeni izazovi i ograničenja koja su uticala na dinamiku i obim analize. Iako monitoring pruža značajne uvide u rad pravosudnog sistema i pristup pravdi za RE populaciju, određeni faktori su ograničili mogućnost dublje i šire procjene stanja.

Jedan od ključnih izazova bio je ograničen broj predmeta u kojima su stranke pripadnici RE populacije. Tokom perioda sprovođenja monitoringa (od 1. februara do 30. novembra 2024. godine), evidentiran je veoma mali broj aktivnih postupaka u kojima su RE osobe bile stranke, što je direktno uticalo na mogućnost analize većeg uzorka. Ovaj problem ukazuje na dublji izazov, odnosno otežan pristup pravdi za RE populaciju, ali i na nedostatak proaktivnog pristupa u procesuiranju pitanja koja se tiču njihovih prava i zahtjeva.

Još jedan značajan izazov bio je učestalo odlaganje ročišta u pojedinim predmetima. Odlaganja, koja su bila uslovljena proceduralnim

razlozima ili odsustvom jedne od stranaka, produžavaju trajanje postupaka i otežavaju analizu u kontinuitetu. Ovakvi slučajevi dodatno oslikavaju strukturalne izazove pravosudnog sistema, uključujući efikasnost i kapacitet sudova da upravljaju postupcima na vrijeme. Ovo se posebno negativno odražava na stranke iz RE populacije, koje zbog ovakvih odlaganja trpe dugotrajnije pravne i socijalne posljedice.

Administrativne prepreke u vidu sticanja odobrenja za uvid i kopiranje spisa predmeta predstavljale su dodatni izazov. Iako su ove procedure u skladu sa zakonskim odredbama i pravilima o zaštiti privatnosti i tajnosti podataka, njihova dugotrajnost i složenost otežavale su prikupljanje potrebnih informacija. Međutim, ono što moramo naglasiti jeste činjenica da su sudije i uprava Osnovog suda u Podgorici pokazali visok stepen razumijevanja i pomoći, u granicama svojih zakonskih ovlašćenja, što je ovaj problem koji se odnosi na cjelokupni pravosudni sistem, učinilo u velikoj mjeri lakše podnošljivim.

3.6. Nepotpuna tužba: Proceduralne prepreke i njihov uticaj

Tužilac, pripadnik RE populacije, podnio je tužbu putem e-maila protiv dva lica, tražeći naknadu nematerijalne štete zbog nanesenih duševnih bolova i navodnog diskriminatornog postupanja. U tužbi se navodi da su izazvani strah, panika i psihička nestabilnost usljed navodno lažnih izjava tuženih, što je rezultiralo pogoršanjem psihičkog stanja tužioca. Tužba je dostavljena sudu, ali nije sadržavala sve potrebne podatke, poput precizne adrese prebivališta tuženih i jasno definisanog tužbenog zahtjeva. Sud je stoga donio rješenje kojim je zahtijevao dopunu tužbe u skladu sa Zakonom o parničnom postupku. Budući da tužilac nije ispunio zahtjeve suda u predviđenom roku, tužba je povučena, čime je postupak okončan.

Predmet tužbe odnosio se na zahtjev za naknadu nematerijalne štete, što ukazuje na specifične probleme koje pripadnici RE populacije

doživljavaju u društvenom i pravosudnom sistemu. Ova tužba oslikava osjećaj marginalizacije i pravne nesigurnosti, gdje se pojedinci suočavaju s preprekama u dokazivanju svojih prava i artikulisanju zahtjeva.

Sam način podnošenja tužbe putem e-maila ukazuje na nedostatak formalnog razumijevanja pravnih procedura. Ovo istovremeno naglašava potrebu za boljim informisanjem i pravnom edukacijom pripadnika RE populacije, jer nepoznavanje procedura direktno utiče na efikasnost njihovog učešća u sudskim postupcima. Nadalje, nedostatak preciznosti u tužbi, poput izostanka ključnih podataka, odražava širi problem pravne nepismenosti i ograničenog pristupa pravnoj pomoći.

Postupanje suda bilo je usklađeno sa zakonskim okvirima, pri čemu je tužiocu omogućeno da dopuni tužbu i omogući dalji tok postupka. Međutim, nemogućnost tužioca da odgovori na zahtjeve suda u zadatom roku dovela je do povlačenja tužbe, što ukazuje na dodatne prepreke u ostvarivanju pravde. Ovo takođe oslikava strogu formalnost pravosudnog sistema, koji često ne uzima u obzir specifične izazove s kojima se marginalizovane zajednice suočavaju.

U širem smislu, predmet ukazuje na društvene i pravne barijere koje onemogućavaju pripadnicima RE populacije da efikasno ostvaruju svoja prava. Nedostatak pravne podrške, složene administrativne procedure i formalnosti pravosudnog sistema dodatno pogoršavaju njihov položaj i povećavaju osjećaj nepovjerenja prema institucijama.

Ovaj slučaj jasno ukazuje na složenost izazova s kojima se pripadnici RE populacije suočavaju u pravosudnom sistemu Crne Gore. Nedostatak pravne pomoći i razumijevanja procedura predstavlja značajnu prepreku u njihovom pristupu pravdi. Ograničena pravna pismenost i složenost zakonskih procedura često dovode do neuspjeha u pravilnom formulisanju tužbi, što rezultira povlačenjem ili odbacivanjem predmeta, kao što je bio slučaj u ovom postupku.

Takođe, stroga formalnost pravosudnog sistema, iako utemeljena na

zakonodavnom okviru, ne pruža dovoljno fleksibilnosti za potrebe marginalizovanih grupa, poput RE populacije. Ovo dodatno otežava njihov pristup pravdi i produbljuje osjećaj nepovjerenja prema institucijama. Zbog toga je od ključne važnosti osigurati veći nivo pravne podrške i edukacije kako bi pripadnici RE zajednice bolje razumjeli svoje pravne mogućnosti i obaveze.

Pored toga, potrebno je da pravosudni sistem razvije senzibilniji pristup u postupcima koji uključuju pripadnike marginalizovanih zajednica. Takav pristup, uz bolju institucionalnu podršku i pojednostavljene administrativne procedure, mogao bi značajno unaprijediti položaj RE populacije u pravosudnom sistemu i osigurati da imaju ravnopravan pristup svojim pravima. Ovaj slučaj stoga ukazuje na potrebu za reformama koje će unaprijediti pristup pravdi i povećati povjerenje u pravosudne institucije.

3.7. Diskriminacija u pristupu obrazovanju: Sistematski izazovi RE populacije

Predmet tužbe odnosio se na navodnu diskriminaciju u oblasti obrazovanja, gdje je izostanak organizovanog prevoza učenika određene marginalizovane grupe do škola u Podgorici tokom školske 2020/2021. godine doveo do značajnog broja djece koja nisu mogla pohađati nastavu. Prema tvrdnjama podnosioca tužbe, preko 230 djece iz RE populacije ostalo je bez mogućnosti školovanja, što je uzrokovalo dalju socijalnu isključenost i kršenje njihovog prava na obrazovanje. Ova situacija je, kako je navedeno, suprotna važećim zakonima i međunarodnim konvencijama koje garantuju jednakost i zabranjuju diskriminaciju.

Tokom postupka, sud je razmatrao predlog tužioca za povraćaj u predašnje stanje nakon što tužba nije pravovremeno procesuirana zbog proceduralnih propusta. Sud je zaključio da predlog nije podnesen u skladu sa zakonskim rokovima i obavezama, čime je odbijena mogućnost nastavka procesa. Iz obrazloženja je jasno da su procedure u formalno-pravnom smislu predstavljale ključnu prepreku daljem razmatranju suštine tužbenog zahtjeva.

Ovaj slučaj oslikava nekoliko ključnih problema. Prvo, ukazuje na sistemске propuste u obezbjeđivanju jednakih mogućnosti za obrazovanje djece iz RE populacije, što je osnovno ljudsko pravo. Nedostatak organizovanog prevoza nije samo tehničko pitanje već ima šire posljedice na socijalnu inkluziju i buduće mogućnosti djece. Drugo, proceduralne prepreke u samom sudskom procesu naglašavaju važnost pravne pomoći i edukacije kako bi marginalizovane grupe mogle efikasno učestvovati u pravnim postupcima. Treće, izostanak institucionalne podrške dodatno otežava položaj zajednice koja se suočava sa višestrukim oblicima diskriminacije i isključenosti.

Iako je sud postupio u skladu sa zakonom, i ovaj slučaj jasno ukazuje na to da proceduralni aspekti čine prepreku za pristup pravdi, posebno u kontekstu ranjivih grupa koje se suočavaju s brojnim socio-ekonomskim izazovima, kao što su pripadnici RE populacije.

Ovaj slučaj jasno pokazuje izazove s kojima se marginalizovane zajednice suočavaju u ostvarivanju svojih prava, posebno u oblasti obrazovanja. Nedostatak organizovanog prevoza ne samo da je onemogućio djeci iz RE zajednice da pohađaju nastavu, već je dodatno produbio njihovu socijalnu isključenost i smanjio šanse za buduću inkluziju u društvo. Proceduralne prepreke u pravosudnom postupku, kao što su neblagovremeni zahtjevi i strogi formalizam, dodatno su ograničile mogućnost rješavanja ovog pitanja kroz pravosudni sistem.

Kako bi se ovakvi problemi ubuduće izbjegli, potrebno je osigurati sistemsku podršku, uključujući pravnu pomoć i edukaciju, kako bi pripadnici RE populacije imali pristup pravnim procedurama i bolje razumjeli svoje mogućnosti. Istovremeno, neophodno je unaprijediti dosljednu primjenu zakonskih i međunarodnih standarda koji garantuju jednakost i zabranu diskriminacije, posebno u oblasti obrazovanja.

Pravovremeno planiranje i implementacija politika koje adresiraju specifične potrebe ovih zajednica, poput organizovanog prevoza, ključne su za postizanje jednakosti pred zakonom. Pristup pravdi mora

biti osjetljiv na kontekst i izazove s kojima se suočavaju ranjive grupe, dok fleksibilniji pristup proceduralnim pitanjima može značajno unaprijediti efikasnost i pravičnost sudskog sistema. Samo kroz zajedničke napore svih relevantnih aktera može se postići stvarna inkluzija i osigurati jednaka prava za sve članove društva.

3.8. Materijalna oskudica i krivična odgovornost

U ovom slučaju, okrivljeni je osuđen za krivično djelo krađa, iz člana 239 stav 1 Krivičnog zakonika Crne Gore. Sud je utvrdio da je okrivljeni, vođen direktnim umišljajem, oduzeo dvije motorne šege ispred privatne kuće s ciljem da ih proda i pribavi protivpravnu imovinsku korist. Okrivljeni je priznao krivično djelo i naveo da je krađu izvršio kako bi pomogao svojoj porodici, koja se nalazi u teškoj materijalnoj situaciji. Predmeti su vraćeni vlasnicima, a okrivljeni je pokazao kajanje zbog učinjenog djela.

Okrivljeni pripada RE zajednici i suočava se s nepovoljnim socio-ekonomskim okolnostima, uključujući nezaposlenost, nepismenost i teške uslove života. Njegova teška materijalna situacija istaknuta je kao olakšavajuća okolnost u postupku. S druge strane, otežavajuća okolnost bila je njegova ranija osuđivanost za slično krivično djelo.

Sud je prilikom donošenja presude u obzir uzeo priznanje krivice, pokajanje, povratak ukradenih predmeta i činjenicu da je okrivljeni otac maloljetnog djeteta. Okrivljeni je osuđen na četiri mjeseca zatvora, pri čemu je u kaznu uračunato vrijeme provedeno u pritvoru. Sud je takođe obavezao okrivljenog da plati troškove postupka, uključujući naknadu za rad vještaka i ostale sudske troškove, prilagođene njegovom teškom imovinskom stanju.

Iz ovog predmeta proizlazi nekoliko ključnih elemenata relevantnih za analizu. Prvo, očigledna je povezanost između krivičnih djela i socio-ekonomskih uslova u kojima se nalazi pripadnik RE populacije. Nepismenost, nezaposlenost i siromaštvo doprinijeli su motivaciji okrivljenog da poćini ovo djelo. Drugo, iako su sud i tužilaštvo pravilno

kvalifikovali djelo i vodili postupak u skladu sa zakonom, postoji prostor za razmatranje alternativnih sankcija koje bi mogle uključivati rad za opšte dobro ili druge oblike rehabilitacije, čime bi se izbjegao dodatni negativan uticaj zatvorske kazne na socijalnu uključenost okrivljenog.

U ovom predmetu se ukazuje na potrebu šire društvene podrške za marginalizovane zajednice, uključujući programe obrazovanja, zapošljavanja i socijalne inkluzije. Zatvorska kazna za ovakva djela, iako pravno osnovana, može imati ograničen efekat u sprečavanju ponavljanja sličnih situacija ako se ne adresiraju osnovni uzroci kriminalnog ponašanja.

Ovaj slučaj naglašava značaj prepoznavanja socio-ekonomskih okolnosti kao faktora koji doprinose kriminalnom ponašanju. Iako sudske odluke služe kao garant pravde i sredstvo kojim se kažnjava kršenje zakona, potrebno je dodatno razmotriti uvođenje alternativnih kaznenih mjera koje bi mogle doprinijeti rehabilitaciji počinitelaca i njihovoj reintegraciji u društvo. Takođe, važno je implementirati dugoročne društvene mjere koje bi smanjile socio-ekonomski pritisak na marginalizovane zajednice. Ovo uključuje programe za obrazovanje, stručno osposobljavanje i zapošljavanje, kao i širu podršku kroz socijalne politike usmjerene na poboljšanje kvaliteta života. Pravovremeno reagovanje i podrška mogu prevenirati slična krivična djela u budućnosti, dok bi uvođenje sistemskih mjera moglo pomoći u postizanju veće pravne i socijalne inkluzije pripadnika ranjivih grupa.

3.9. Utvrđivanje očinstva

Ovaj predmet se odnosi na utvrđivanje očinstva muškarca pripadnika RE populacije nad četvoro djece, čija su prava bila ograničena usljed administrativnih i socijalnih prepreka. Djeca su rođena u vanbračnoj zajednici roditelja, koja je kasnije formalizovana brakom. Majka djece, usljed činjenice da otac nije posjedovao identifikaciona dokumenta, bila je prinuđena da prilikom prijave djece u matične knjige rođenih u Crnoj Gori navede da im otac nije poznat, što je bio uslov za upis djece. Ovaj postupak direktno je

uticao na djecu, koja nisu mogla ostvariti osnovna prava, uključujući pravo na lične dokumente, obrazovanje i zdravstvenu zaštitu. Kasnije je otac pribavio potrebna dokumenta iz zemlje porijekla i regulisao svoj pravni status u Crnoj Gori, što je omogućilo pokretanje ovog postupka.

Tokom postupka, utvrđeno je da su tuženi roditelji živjeli u vanbračnoj zajednici od svoje mladosti, a brak su zaključili nakon rođenja djece. Ni jedna strana nije sporila da je tuženi otac djece, a DNK analiza je dodatno potvrdila te navode, dokazujući očinstvo sa vjerovatnoćom od 99,9%. Majka djece je kao razlog nepriznavanja očinstva u trenutku njihovog rođenja navela nemogućnost oca da pruži identifikacione podatke zbog statusa raseljenog lica.

Sud je tokom postupka izveo brojne dokaze koji su potvrdili činjenično stanje. Iz DNK vještačenja jasno je utvrđeno očinstvo tuženog prema djeci. Takođe, sud je razmotrio medicinsku dokumentaciju, kojom je potvrđeno da su sva djeca rođena u Kliničkom centru Crne Gore i uredno vakcinisana. Školske potvrde pokazale su da su djeca redovni učenici osnovnih škola, dok su izvodi iz matičnih knjiga rođenih pokazali da u trenutku pokretanja postupka većina djece nije imala upisanog oca.

Izvodi iz matične knjige vjenčanih Albanije potvrdili su formalizaciju zajednice roditelja brakom nakon rođenja djece. Sud je uvažio i kopije identifikacionih dokumenata roditelja, uključujući dozvolu za privremeni boravak i rad oca u Crnoj Gori. Medicinska dokumentacija i potvrde škola dodatno su potvrdile mjesto rođenja i obrazovni status djece. Konačno, raseljenička legitimacija majke i djece oslikala je specifične okolnosti koje su doprinijele administrativnim poteškoćama s kojima se suočavala porodica.

Na osnovu savjesne analize svih dokaza, sud je utvrdio da nema spornih pitanja između stranaka. Priznavanje očinstva u skladu s rezultatima DNK analize i iznijeti iskazi tuženog dodatno su potvrdili pravo djece na priznavanje očinskog odnosa.

Sud je svoju odluku zasnovao na odredbama Porodičnog zakona Crne Gore. Posebno je uvažan član 99, koji predviđa mogućnost utvrđivanja očinstva sudskom odlukom za djecu rođenu van braka, kao i član 109 stav 1, koji omogućava djetetu ili majci podnošenje tužbe za utvrđivanje očinstva. Takođe, član 352 Porodičnog zakona, kojim je predviđeno da sud presudom u sporu o očinstvu odluči i o roditeljskim pravima, nije bio primijenjen jer je sud utvrdio da djeca već žive s roditeljima i da nije bilo spornih pitanja u vezi s roditeljskim pravima.

Ovaj predmet je primjer kako se pravni sistem može prilagoditi specifičnim okolnostima pripadnika marginalizovanih grupa, u ovom slučaju RE populacije. Sudska odluka ima dalekosežan značaj za pravnu sigurnost djece, omogućavajući im pristup osnovnim pravima i dokumentima, te uklanjajući administrativne prepreke koje su bile rezultat prethodnog neregulisanja očinskog statusa. Presuda takođe predstavlja važan korak u zaštiti najboljeg interesa djece, što je osnovni cilj Porodičnog zakona.

3.10. Otuđenje tuđe stvari i krivična odgovornost

U ovom predmetu okrivljeni je pripadnik RE populacije koji je optužen i proglašen krivim za krivično djelo krađe. Okrivljeni je u avgustu 2022. godine, u večernjim satima, na prostoru u blizini trgovačkog centra, otuđio biciklo narandžaste boje koje je bilo parkirano uz magacin jednog marketa. Oštećeni je iste večeri prepoznao svoje biciklo koje je okrivljeni vozio i zadržao ga do dolaska policije.

Okrivljeni je na sudu priznao izvršenje krivičnog djela, navodeći da ne zna razlog zbog kojeg je biciklo uzeo. Izjavio je da biciklo nije bilo zaključano i da je stajalo iza drvenih paleta u magacinskom prostoru marketa. Iskaz okrivljenog podržan je svjedočenjem oštećenog, kao i materijalnim dokazima, uključujući video snimke s nadzornih kamera i nalaz vještaka.

Tokom postupka sud je saslušao oštećenog, koji je izjavio da je tog dana biciklo parkirao uz magacin marketa i vezao ga lancem. Po završe-

tku radnog vremena primijetio je da bicikla nema. Nakon provjere snimaka s nadzornih kamera, vidio je da je jedno lice uzelo biciklo. U povratku kući prepoznao je svoje biciklo koje je vozio okrivljeni. Prišao mu je, pitao za biciklo, a zatim pozvao policiju. Policijski službenici su na licu mjesta zatekli i oštećenog i okrivljenog, a biciklo je ubrzo vraćeno vlasniku.

Video snimci s nadzornih kamera pokazali su kako okrivljeni prilazi biciklu, zadržava se kratko kod paleta i potom odlazi s biciklom u nepoznatom pravcu. Nalaz vještaka potvrdio je da je vrijednost bicikla na dan krađe bila nešto manja od 180 eura, dok je prvobitna kupovna cijena bila oko 350 eura.

Sud je kao relevantnu činjenicu uzeo u obzir i raniju osuđivanost okrivljenog za druga krivična djela. Međutim, nije prihvatio dio iskaza oštećenog u kojem je tvrdio da je biciklo bilo osigurano lancem koji je okrivljeni otrgnuo, jer video snimci nisu potvrdili ovu tvrdnju.

Krivično djelo krađe definisano je kao protivpravno oduzimanje tuđe pokretne stvari radi pribavljanja imovinske koristi. Sud je utvrdio da su se radnjama okrivljenog ispunili svi elementi ovog djela, uključujući postojanje direktnog umišljaja. Okrivljeni je bio svjestan protivpravnosti svojih radnji i htio je da ih izvrši.

Sud je okrivljenog osudio na kaznu zatvora u trajanju od dva mjeseca. Pri odlučivanju o visini kazne, sud je uzeo u obzir olakšavajuće okolnosti, poput priznanja krivičnog djela i činjenice da se oštećeni nije pridružio krivičnom gonjenju. Kao otežavajuću okolnost, sud je uzeo u obzir raniju osuđivanost okrivljenog za druga krivična djela. Kazna je odmjerena tako da se postigne svrha kažnjavanja, uključujući specijalnu prevenciju u cilju podsticanja okrivljenog na zakonito ponašanje u budućnosti.

Ovaj slučaj pokazuje kako nepovoljni socioekonomski uslovi s kojima se suočavaju pripadnici RE populacije mogu uticati na izvršenje krivičnih djela. Okrivljeni, koji ima nizak nivo obrazovanja i tešku imovinsku situaciju, suočava se s izazovima koji su karakteristični za mar-

ginalizovane zajednice. Sud je u ovom slučaju pokazao profesionalan pristup, uvažavajući priznanje okrivljenog i olakšavajuće okolnosti, poput stava oštećenog.

Ipak, izricanje kratke kazne zatvora od dva mjeseca, iako proporcionalno, otvara pitanje učinkovitosti takvih kazni u kontekstu rehabilitacije. Alternativne sankcije, poput rada u zajednici ili programa resocijalizacije, mogle bi biti prikladnije za dugoročnu reintegraciju. Ovaj slučaj naglašava potrebu za većim ulaganjem u obrazovanje, zapošljavanje i socijalnu podršku za pripadnike RE populacije, kao i za senzibilniji pristup pravosudnih aktera u vezi s njihovim specifičnim izazovima.

3.11. Krivično djelo krađe i loši socio-ekonomski uslovi

Osnovni sud u Podgorici oglasio je krivim okrivljenog za krivično djelo krađe iz člana 239 stav 1 Krivičnog zakonika Crne Gore. Okrivljeni je dana 28. januara 2023. godine, iskoristivši trenutak nepažnje oštećene dok se kretala ulicom, otvorio njenu torbicu i otuđio novac u iznosu od 1.100 eura, čime je sebi pribavio protivpravnu imovinsku korist. U postupku je utvrđeno da je okrivljeni postupao sa direktnim umišljajem, bio svjestan svojih radnji i htio da izvrši djelo koje mu se stavlja na teret.

Okrivljeni je priznao krivično djelo i naveo da je tokom kasnih večernjih sati, dok se kretao sa oštećenom i njenom prijateljicom ka taksi vozilu, iskoristio trenutak nepažnje oštećene i iz njene torbice koja je bila otkopčana, izvukao novac. Priznao je da je novac koristio za osnovne životne potrebe, izrazio kajanje i tražio da mu se pruži još jedna šansa. Oštećena je u svom iskazu potvrdila da je u torbici imala novac od honorara i drugih izvora, ukupno 1.100 eura. Okrivljenog je prepoznala kao osobu koja se kretala uz nju, tražila sitan novac, i vjeruje da je iskoristio blizinu kako bi otuđio novac. Kada je primijetila da joj novca nema, odmah je obavijestila policiju.

Sud je stanje utvrdio na osnovu iskaza oštećene, koji je ocijenjen kao dosljedan i objektivan, te priznanja okrivljenog, koje je potvrđeno iskazom oštećene. Izvod iz kaznene evidencije potvrđio je da okrivljeni nije ranije osuđivan. Radnje okrivljenog su ocijenjene kao krađa prema članu 239 stav 1 Krivičnog zakonika Crne Gore. Sud je zaključio da je okrivljeni bio svjestan protivpravnosti svog djela, te je s umišljajem iskoristio situaciju i otuđio novac iz torbice oštećene.

Sud je okrivljenog osudio na tri mjeseca zatvora, imajući u vidu olakšavajuće okolnosti: priznanje krivice, kajanje, loše imovno stanje, porodične obaveze (otac jednog djeteta) i raniji neosuđivan život. Otežavajuće okolnosti nisu utvrđene. Kazna je određena u minimalnom trajanju, uz uračunavanje vremena provedenog u pritvoru, kako bi se postigla svrha kažnjavanja u smislu prevencije i resocijalizacije. Sud je usvojio imovinsko-pravni zahtjev oštećene i obavezao okrivljenog da isplati iznos od 1.100 eura u roku od dva mjeseca od pravosnažnosti presude, pod prijetnjom prinudnog izvršenja. Ovaj zahtjev je zasnovan na priznanju okrivljenog i iskazu oštećene.

Okrivljeni pripada marginalizovanoj RE populaciji, što je vidljivo iz njegovih ličnih i socijalnih prilika – nizak nivo obrazovanja, nezaposlenost i siromaštvo. Okrivljeni je ukazao da je krađu počinio kako bi obezbijedio osnovne životne potrebe za svoju porodicu. Sud je prilikom odmjeravanja kazne uzeo u obzir te okolnosti, ali je izrekao kaznu zatvora, što može dodatno otežati resocijalizaciju. Slučaj naglašava potrebu za primjenom alternativnih sankcija, kao što su rad u javnom interesu ili uslovna kazna, posebno kada je riječ o počiniocima iz marginalizovanih grupa. Takve mjere mogle bi doprinijeti prevenciji ponovnog činjena krivičnog djela i bolje integracije počinitelaca u društvo, uz smanjenje negativnih posljedica zatvorskog sistema.

4. Zaključak

Pitanje pristupa pravdi i ravnopravnosti u sudskim postupcima za pripadnike RE populacije u Crnoj Gori pruža iscrpan set izazova s kojima se ova zajednica suočava, dok istovremeno ukazuje na šire društvene, ekonomske i institucionalne prepreke njihovoj društvenoj inkluziji. Analiza pravnog, strateškog i socio-ekonomskog konteksta pokazuje da, uprkos kontinuiranim naporima države kroz usvajanje akcionih planova i strategija, od 2013. godine do danas nije ostvaren značajan napredak u poboljšanju položaja RE populacije.

Još 2013. godine istraživanje CEDEM-a ukazalo je na izrazito loš položaj RE populacije, uključujući visok stepen nepismenosti, nezaposlenosti i loših stambenih uslova, dok je pristup osnovnim pravima poput obrazovanja, zdravstvene zaštite i socijalne pomoći bio veoma ograničen. Uprkos tome što su nakon toga usvojeni brojni strateški dokumenti, poput *Strategije za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana (2021–2025)*, njihov uticaj na stvarno poboljšanje životnih uslova ove zajednice ostao je marginalan. Ključni problemi, uključujući getoizaciju, diskriminaciju i sistemske prepreke u obrazovanju i zapošljavanju, i dalje karakterišu njihov položaj. Primjer iz istraživanja iz 2023. godine pokazuje da gotovo polovina pripadnika RE populacije živi u izolovanim naseljima bez adekvatnih uslova za život, dok je stopa nezaposlenosti, iako neznatno smanjena, i dalje alarmantno visoka, što ukazuje na trajnu nejednakost i društvenu isključenost.

Jedan od najvažnijih aspekata koji ograničava mogućnost RE populacije da ostvari svoja prava jeste nedostatak obrazovanja, uključujući i pravnu pismenost, koja igra ključnu ulogu u njihovom pristupu pravdi. Nepoznavanje osnovnih pravnih procedura često ih dovodi u situaciju u kojoj ne mogu pravilno artikulirati svoje zahtjeve niti se efikasno braniti u sudskim procesima. Ovaj problem posebno dolazi do izražaja kroz sudske procese u kojima su stranke pripadnici RE zajednice, što rezul-

tira brojnim proceduralnim propustima, povlačenjem tužbi i ograničenom zaštitom njihovih prava.

Primjer koji jasno oslikava ovu problematiku je slučaj u kojem je tužba podnijeta putem e-maila, bez ispunjavanja osnovnih formalnih zahtjeva koje nalaže zakon. U ovom slučaju, pripadnik RE populacije podnio je tužbu za naknadu nematerijalne štete zbog diskriminatornog postupanja, navodeći osjećaj duševnog bola, straha i psihičke nestabilnosti uzrokovanih radnjama tuženih. Međutim, tužba nije sadržavala sve potrebne podatke, poput precizne adrese prebivališta tuženih i jasno definisanog tužbenog zahtjeva. Sud je dao rok za dopunu tužbe, ali tužilac, usljed nepoznavanja pravnih procedura i odsustva pravne pomoći, nije bio u mogućnosti da postupi po nalogu suda. Ovo je rezultiralo povlačenjem tužbe, čime je postupak okončan prije nego što je suština predmeta mogla biti razmatrana.

Sličan problem zabilježen je i u slučaju gdje su propušteni zakonski rokovi za podnošenje predloga za povraćaj u pređašnje stanje, čime je proces onemogućen. Tužilac je u ovom predmetu nastojao da ospori diskriminatorne prakse u pristupu obrazovanja, ali zbog proceduralnog propusta nije dobio priliku da iznese svoj slučaj pred sudom.

Ovi primjeri ukazuju na neophodnost systemske podrške u obliku besplatne pravne pomoći i edukativnih programa za pripadnike RE populacije, koji bi im omogućili da bolje razumiju svoje mogućnosti i obaveze u okviru pravnog sistema.

Ovaj nedostatak obrazovanja često je praćen jezičkim barijerama, što dodatno komplikuje njihovu interakciju s pravosudnim institucijama. Rezultat toga je da proceduralni propusti, poput neispunjavanja formalnih zahtjeva tužbe ili propuštanja zakonskih rokova, postaju uobičajena prepreka u njihovom nastojanju da ostvare pravdu.

U ovakvim uslovima, pravni sistem, iako formalno otvoren za sve građane, u praksi ostaje nepristupačan za pripadnike RE populacije.

Ovo zahtijeva ne samo pojednostavljenje administrativnih procedura, već i razvijanje ciljanih programa pravne edukacije. Kroz bolje informisanje o njihovim pravima i procedurama, kao i kroz povećanu dostupnost besplatne pravne pomoći, može se značajno unaprijediti pravna pismenost ove zajednice i omogućiti im ravnopravniji pristup pravdi.

Ovi slučajevi jasno pokazuju da pravna nepismenost nije samo posljedica nedostatka formalnog obrazovanja, već i odraz šire društvene isključenosti. Dok pravni okvir Crne Gore formalno garantuje jednaka prava svim građanima, ove proceduralne prepreke ukazuju na potrebu za suštinskim promjenama koje bi osigurale da se prava ne ostvaruju samo na papiru, već i u praksi.

Međupovezanost životnih okolnosti vidi se i u slučajevima krivičnih djela, gdje je povezanost između socio-ekonomskih uslova i kriminalnog ponašanja evidentna. Primjeri iz prakse, poput slučaja krađe gdje je počinitelj naveo da je djelo počinio kako bi prehranio porodicu, oslikavaju dublje uzroke kriminalnog ponašanja unutar marginalizovanih zajednica. Iako je sud prilikom donošenja presude uvažio olakšavajuće okolnosti poput priznanja krivice i loših imovinskih uslova, kaznena politika usmjerena ka zatvorskim sankcijama često nema dugoročan efekat na resocijalizaciju počinitelja, već dodatno otežava njihovu reintegraciju u društvo.

Socio-ekonomski uslovi RE populacije predstavljaju ključni problem koji utiče na sve aspekte njihovog života. Loši stambeni uslovi, visoka U ovakvim uslovima, pravni sistem, iako formalno otvoren za sve građane, u praksi ostaje nepristupačan za pripadnike RE populacije. Ovo zahtijeva ne samo pojednostavljenje administrativnih procedura, već i razvijanje ciljanih programa pravne edukacije. Kroz bolje informisanje o njihovim pravima i procedurama, kao i kroz povećanu dostupnost besplatne pravne pomoći, može se značajno unaprijediti pravna pismenost ove zajednice i omogućiti im ravnopravniji pristup pravdi.

Ovi slučajevi jasno pokazuju da pravna nepismenost nije samo posljedica nedostatka formalnog obrazovanja, već i odraz šire društvene isključenosti. Dok pravni okvir Crne Gore formalno garantuje jednaka prava svim građanima, ove proceduralne prepreke ukazuju na potrebu za suštinskim promjenama koje bi osigurale da se prava ne ostvaruju samo na papiru, već i u praksi.

Međupovezanost životnih okolnosti vidi se i u slučajevima krivičnih djela, gdje je povezanost između socio-ekonomskih uslova i kriminalnog ponašanja evidentna. Primjeri iz prakse, poput slučaja krađe gdje je počilnac naveo da je djelo počinio kako bi prehranio porodicu, oslikavaju dublje uzroke kriminalnog ponašanja unutar marginalizovanih zajednica. Iako je sud prilikom donošenja presude uvažio olakšavajuće okolnosti poput priznanja krivice i loših imovinskih uslova, kaznena politika usmjerena ka zatvorskim sankcijama često nema dugoročan efekat na resocijalizaciju počilnaca, već dodatno otežava njihovu reintegraciju u društvo.

Socio-ekonomski uslovi RE populacije predstavljaju ključni problem koji utiče na sve aspekte njihovog života. Loši stambeni uslovi, visoka stopa siromaštva i nedostatak osnovnih resursa čine ovu zajednicu posebno ranjivom. U jednom od slučajeva analiziranih u izvještaju, DNK analiza je bila potrebna kako bi se utvrdilo očinstvo i omogućio upis djece u matične knjige rođenih, čime bi im se osigurala osnovna prava. Ovaj proces pokazuje koliko su administrativne prepreke složene za RE zajednicu i kako direktno utiču na njihovo pravo na pravnu sigurnost.

Zaključno, izvještaj ukazuje na to da pravni, obrazovni i socio-ekonomski izazovi s kojima se RE populacija suočava zahtijevaju koordinisan pristup i konkretne mjere. Osim unapređenja zakonskog okvira, neophodno je razviti programe pravne edukacije, povećati dostupnost besplatne pravne pomoći i osigurati dosljednu primjenu antidiskriminacionih politika. Takođe, potrebno je raditi na senzibilizaciji pravosudnih aktera za specifične potrebe marginalizovanih zajednica i uvesti

fleksibilnije pravne procedure koje bi omogućile lakši pristup pravdi. Samo kroz zajedničke napore svih relevantnih aktera može se osigurati stvarna inkluzija RE populacije i stvoriti društvo u kojem su prava i mogućnosti dostupni svim građanima.

5. Izvori

1. Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava Crne Gore, Strategija socijalne inkluzije Roma i Egipćana u Crnoj Gori za period 2021–2025, septembar 2021.
2. Socijalni položaj Roma i Egipćana i pomoć institucija države romskoj i egipćanskoj populaciji, CEDEM, Podgorica, jun 2013, str. 23.
3. Centar za istraživačko novinarstvo Crne Gore, „CIN-CG: Romi i Egipćani izolovani u Crnoj Gori – Šanse su manje u getu.“
4. Građanska alijansa Crne Gore, „Položaj Roma i Egipćana u Crnoj Gori: Vrijeme je za konkretna djela.“
5. Položaj Roma i Egipćana u Crnoj Gori kroz prizmu rada Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore i stanje sa terenskih posjeta, Institucija Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore, Podgorica, april 2023, str. 17.
6. Evropska komisija, Izvještaj o Crnoj Gori 2023, Komisijski dokument za radne potrebe SWD(2023) 694 final, Brisel, 8. novembar 2023, dostupno na: [link](#).
7. M. Vukčević (2021), Komentar Ustava Crne Gore, Udruženje pravni-ka Crne Gore, Podgorica, str. 70.
8. Ustav Crne Gore
9. Zakon o manjinskim pravima i slobodama
10. Zakon o zabrani diskriminacije
11. Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju
12. Zakon o socijalnoj i dječijoj zaštiti
13. Zakon o radu
14. Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći
15. Zakon o parničnom postupku
16. Zakon o krivičnom postupku
17. Zakon o prekršajima
18. Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda:
19. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima
20. Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima
21. Konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije
22. Konvencija o pravima djeteta

